

Introduktion til Slesvigs historie 1848-1920

Introduktion til Slesvigs historie 1848-1920

Dilemmabaseret forløb om det nationale spørgsmål under afstemningskampen i Slesvig 1920

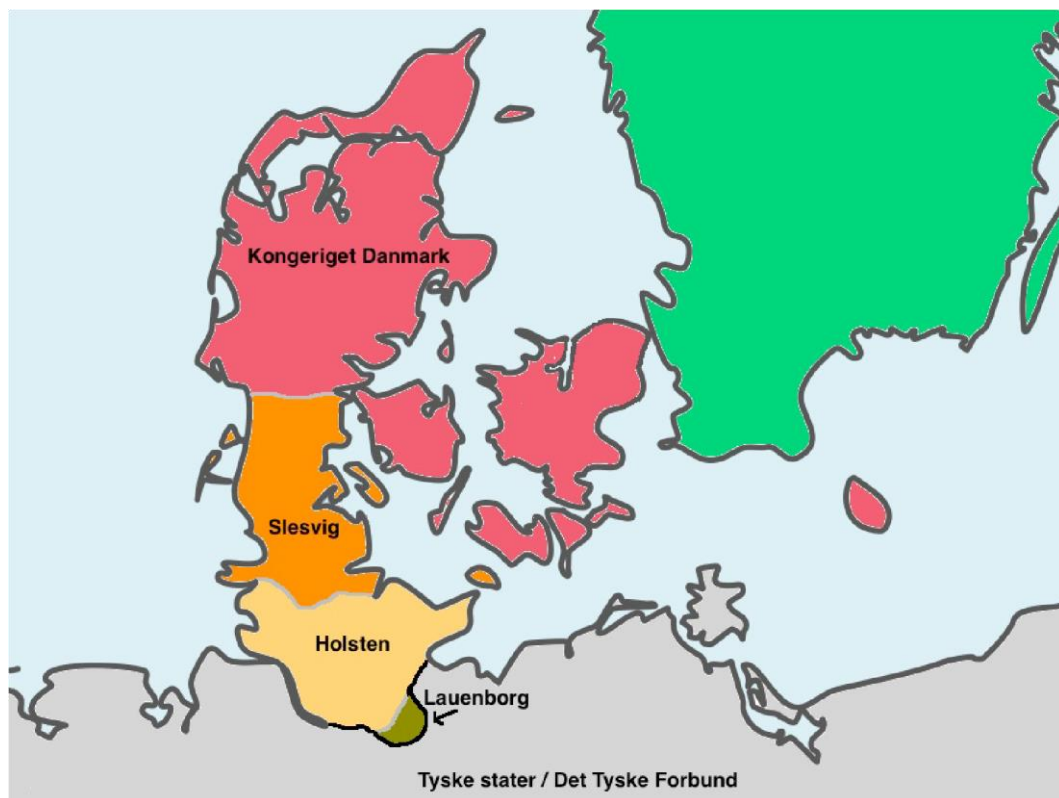
Den danske bevægelse i Slesvig fra de nationale oprør til genforeningen 1920

Følgende tekst beskriver udviklingen i Slesvig-Holsten fra indlemmelsen i Preussen 1864 til delingen i 1920. Teksten er suppleret af links til korte film, der beskriver de historiske udviklinger.

Helstaten Danmark

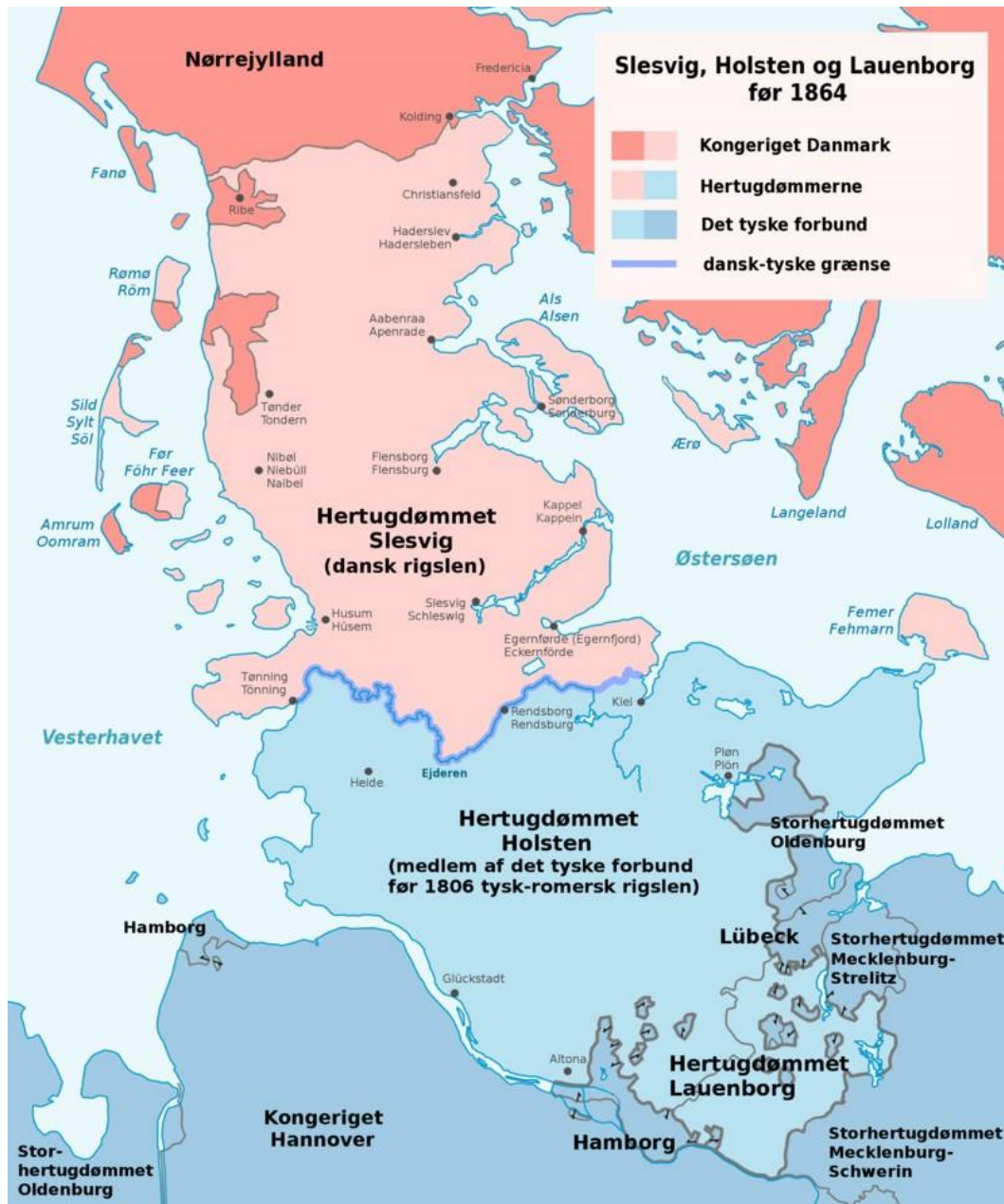
Danmark var indtil 1864 en helstat. Det vil sige, at Danmark bestod af en samling af selve kongeriget Danmark (Jylland, Fyn og Sjælland), hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, bilandene Island og Færøerne og kolonierne Grønland og De Vestindiske Øer. Før de nationale bevægelser begyndte at udbrede sig i starten af 1800-tallet var det ofte irrelevant, om man tilhørte den danske eller tyske kultur, eller om man talte dansk eller tysk. Man kunne sagtens opføre sig tysk og tale tysk, og stadig være tro mod den danske konge. Det ændrede sig dog, da befolkningen begyndte at identificere sig ud fra et nationalt fællesskab. I starten af 1800-tallet blev det derfor vigtigt, om Slesvig og Holsten var dansk eller tysk, og om det skulle være en integreret del af det danske kongerige eller Det Tyske Forbund.

Kort 1 viser hertugdømmernes placering i forhold til Kongeriget Danmark og Det Tyske Forbund før 1864, mens kort 2 viser de politiske tilknytninger før 1864, hvor hertugdømmet Slesvig var et såkaldt dansk rigslen, mens hertugdømmet Holsten var tysk rigslen og senere medlem af Det Tyske Forbund. Den danske konge var dog på denne tid hertug i både Slesvig og Holsten. Derudover kan man aflæse af kort 2, hvordan Slesvig historisk har været dansk orienteret, mens Holsten hovedsageligt har orienteret sig mod de tyske stater. Det ændrede dog ikke på Holstens tilhørsforhold til det danske kongerige i tiden før 1864.

Kort 1, Hertugdømmerne Slesvig og Holsten

Kilde: danmarkshistorien.dk: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/cchall-1812-1888/>

Kort 2, Hertugdømmernes politiske tilknytning

Kilde: Wikipedia: https://da.wikipedia.org/wiki/2._Slesvigske_Krig

Forhistorien: De nationale krige og konflikter 1848-1864

Delingen af Slesvig i 1920, hvor Nordslesvig, det nuværende Sønderjylland, stemte sig til Danmark, og hvor Sydslesvig forblev ved Tyskland, var det endegyldige resultat af en række nationale krige og konflikter i forbindelse med de nationale bevægelser gennembrud i 1800-tallet.

Under revolutionsåret i 1848 rejste den slesvig-holstenske bevægelse krav til den danske konge om en selvstændig slesvig-holstensk forfatning samt løsrivelse fra Danmark mod optagelse i det nyligt etablerede Tyske Forbund. Det gik endda så vidt, at greverne i Slesvig-Holsten oprettede deres egen provisoriske (midlertidige) regering uden om den danske konge. I København ønskede politikerne også en fri forfatning, der skulle gælde for Danmark og Slesvig. Det betød i praksis, at Slesvig ville indgå i Danmark på lige fod med Jylland og øerne og at grænsen skulle gå ved floden Ejderen og dermed adskille Slesvig fra Holsten – den såkaldte ejderpolitik. Politikerne i København og politikerne i Slesvig-Holsten stod dermed alle med ønsket om en fri forfatning, men med fuldstændig modstridende ideer om dens udformning.

For den nye konge, Frederik den 7., og den danske regering var slesvig-holstenernes krav naturligvis uacceptable, og dermed lød startskuddet til Den Første Slesvigske Krig, der ultimativt ledte til Danmarks nederlag i Den Anden Slesvigske Krig i 1864. Den danske hær var dog i 1848 den slesvig-holstenske hær overlegen og overtog hurtigt kontrollen over Flensborg ved borgerkrigens udbrud. Den slesvig-holstenske bevægelse havde i mellemtiden allieret sig med Preussen og Det Tyske Forbund, hvorefter den danske hær måtte fortrække til Als og Danmark. Tilbagetrækningen resulterede i en midlertidig våbenhvile, der udløb i 1849, hvorefter krigen blev genoptaget. En ny, skrøbelig fred blev indgået i 1850, hvorefter Det Tyske Forbund og Preussen trak sig fra alliancen med Slesvig-Holsten. Den danske hær nedkæmpede hurtigt herefter det slesvig-holstenske oprør. Der blev efterfølgende indgået en fred, der bekræftede Slesvig-Holstens tilknytning til Danmark og afsluttede Den Første Slesvigske Krig, også kaldet Treårskrigen.

Film 1, De nationale bevægelser

Kilde: Den Sønderjyske Historiekanon, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=klQ6dfnLCvs>

Film 2, Den Første Slesvigske Krig, 1848

Kilde: Den Sønderjyske Historiekanon, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=zC1NwuDUHkQ>

Efter Den Første Slesvigske Krig blev helstaten genoprettet, og Slesvig-Holsten var igen underlagt den danske konge. I mellemtiden var der i Danmark blevet indført en fri forfatning, Junigrundloven af 1849. Nu var spørgsmålet til gengæld hvordan der skulle indføres en forfatning i Slesvig-Holsten. I 1854/55 forsøgte den danske regering at indføre en fællesforfatning med et fælles rigsråd for kongeriget og hertugdømmerne. Holsten nægtede at imødegå forfatningen, og stillede, støttet af Preussen og Det Tyske Forbund, stadig større krav til den danske regering. I Danmark voksede utilfredsheden med særligt Holstens ulydighed, og folkestemningen pressede på for en genoptagelse af den såkaldte ejderpolitik. I 1863 tog den danske regering det første skridt til en væbnet konflikt, da den i strid med gældende løfter indførte en fælles forfatning for Danmark og Slesvig, den såkaldte Novemberforfatning. Handlingen skal ses i lyset af den holstenske protestpolitik, hvor ethvert forslag fra dansk side blev mødt med endnu større holstenske krav. Samtidig håbede den danske regering på svensk-norsk opbakning, ligesom de europæiske stormagter hidtil havde holdt hånden over Danmark i bestræbelserne på at begrænse Det Tyske Forbund og Preussens magt.

I Slesvig-Holsten skabte forfatningsstriden fornyet opbakning til den slesvig-holstenske bevægelses krav. For Det Tyske Forbund og den tyske kansler Bismarck, hvis mål var en national samling af Tyskland, var forfatningsstriden en belejlig undskyldning for også at indlemme Slesvig-Holsten. I København hældte både den folkelige og politiske stemning til en nationalistisk ejderpolitik, der førte til en overdreven tiltro til den danske hær og en følsom national retfærdighedsfølelse. I januar 1864 stillede Preussen i alliance med Østrig et ultimatum for ophævelse af den dansk-slesvigske forfatning inden for to dage. Kravet kunne med den korte tidsfrist umuligt imødekommes, og Bismarck opnåede dermed et påskud om krig. I slutningen af januar marcherede den østrigske og preussiske hær derfor mod Dannevirke, og Den Anden Slesvigske Krig, populært kaldet krigen i 1864, var hermed en realitet.

Danmark var fra starten underlegen og dårligt forberedt til krig. Efter få kampe trak den danske hær sig tilbage til Dybbøl og Jylland. Samtidig krydsede den preussisk-østrigske hær grænsen og besatte store dele af Jylland. I Dybbøl fortsatte kampene i løbet af marts. Den 18. april 1864 begyndte det endelige bombardement og stormen på Dybbøl blev indledt, hvorefter den danske hær overgav sig og fredsforhandlingerne blev indledt.

Forhandlingerne blev afholdt i London med deltagelse af Danmark, Preussen og Østrig samt de neutrale stormagter England, Frankrig, Rusland og Sverige. Det overordnede tema under forhandlingerne var forslaget om en fred baseret på en deling af Slesvig-Holsten efter nationalitetsprincippet. Denne tanke vakte stor folkelig forargelse og modstand blandt både slesvig-holstenere og dansk- og tysksindede. Preussen foreslog i den forbindelse en grænse der var i nogenlunde overensstemmelse med den nuværende landegrænse, dog nord om Tønder-Højer samt Rømø. Danmark ville imidlertid ikke acceptere en grænse der gik nord om Dannevirke. Trods et preussisk forslag om en sognevis afstemning mellem Dannevirke og Preussens grænsedragning, faldt delingstanken til jorden.

Freden blev herpå sprængt og Preussen genoptog krigen, hvor de erobrede de sidste danske forposter på Als. I Danmark var krigsleden vokset, og da den danske regering i juli begærede om fred, blev hele hertugdømmet Slesvig-Holsten overdraget til Preussen og Østrig. Under disse udsigter indsamlede de dansksindede slesvigere en adresse, hvori de ønskede en grænsedragning efter nationalitetsprincippet, frem for at forblive forenet

med Holsten under preussisk styre. Adressen fik tre gange så mange underskrifter, som tidligere adresser mod en deling. Initiativet var dog set i lyset af den eftertrykkelige preussiske sejr uden virkning.

Film 3, Den Anden Slesvigske Krig, 1864

Kilde: *Den Sønderjyske Historiekanon*, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=O1krjxd-W19o&feature=youtu.be>

Den danske bevægelse i Slesvig, 1864-1914

Efter nederlaget i 1864 måtte de dansksindede slesvigere forberede sig på en fremtid i udkanten af Det Tyske Forbund. Den danske nationalkamp hvilede i de første årtier på håbet om en afstemning efter nationalitetsprincippet, som det var blevet stillet i udsigt under de danske-preussiske fredsforhandlinger og efterfølgende indskrevet som paragraf i den preussisk-østrigske fred i 1866. Afsnittet, der hed paragraf fem, lød, "at befolkningerne i de nordlige distrikter af Slesvig skulle afstås til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark." Paragraf fem var en endegyldig accept af nationalstatsideologien, hvor et nationalt folk søges forenet i samme stat. Paragraffen og de efterfølgende adresser om en deling efter nationalitetsprincippet, som fik over 17.000 underskrifter, vidner om den stigende polarisering mellem dansk og tysk og om den slesvig-holstenske enhedsideologis (ideen om et samlet, selvstændigt Slesvig-Holsten) svindende udbredelse. Det betød, at borgerne i Slesvig-Holsten i stigende grad begyndte at identificere sig ud fra et nationalt fællesskab som enten tyskere eller danskere, i stedet for det tidligere regionale fællesskab som slesvig-holstenere.

Den danske nationalkamp efter 1864 arbejdede således hen mod en fremtidig afstemning og genforening mellem Slesvig og Danmark. Det gjaldt derfor om at bevare det danske sindelag i så store dele af Slesvig som muligt. Udadtil udmøntede dette sig i en tydelig protestpolitik fra de dansksindede politikere i den tyske rigsdag (det tyske parlament i Berlin), hvor de nægtede at aflægge den obligatoriske ed over for kejseren og rejste kravet om folkeafstemning ved enhver given lejlighed. I 1879 ophævede den tyske regering imidlertid paragraf fem fra fredstraktaten 1866, hvilket førte til en intern splittelse i den danske bevægelse mellem de, som ville fortsætte protestpolitikken og de, som ønskede at føre en mere forhandlingsvenlig politik. En officiel forsoning fandt først sted da en vælgerforening blev oprettet i 1888 med et tilhørende tilsynsråd, der repræsenterede de dansksindede i den tyske rigsdag. Vælgerforeningen var stiftet på initiativ af den unge, politisk engagerede H.P. Hanssen, som blev den danske bevægelses førende skikkelse og leder frem mod genforeningen i 1920.

H.P. Hanssen var fortaler for en forhandlingslinje, der forsøgte at forbedre de aktuelle forhold for det danske mindretal og i mindre grad koncentrerede sig om en øjeblikkelig genforening. I 1880'erne oplevede den danske bevægelse en betydelig fremgang og øget foreningsaktivitet, der gradvist systematiserede indsatsen for at bevare det danske sindelag i særligt Nordslesvig. Udviklingen var skabt af H.P. Hanssens initiativer, men den var også et resultat af den efterhånden mere aggressive fortyskningspolitik, der med sprogforordninger og andre metoder forsøgte at begrænse den danske indflydelse i området og dermed skabte et øget behov for netop dette.

Bismarck havde fra starten søgt folkelig opbakning til det tyske nationalprojekt ved at appellere stærkt til de nationale følelser. Der var i den forbindelse kun plads til de 'rigstro', og liberale, socialister, socialdemokrater og nationale mindretal blev i stigende grad undertrykt og forsøgt tvangsfortysket. I 1888 blev dansk forbudt som skolesprog, dog på nær i kristendomsundervisningen, der blev afholdt på valgfrit sprog. På skoleskemaet skulle eleverne lære om tysk historie, kultur og videnskab, og der måtte kun tales tysk mellem elever og lærere i skoletiden. Danske lærere blev forfulgt, og de dansksindede måtte herefter enten selv undervise deres børn eller sende dem på efterskole nord for Kongeåen. Kulturelle manifestationer som nationalsange, illustrationer og betegnelsen "Sønderjylland" blev forbudt eller gav anledning til arrestationer og konflikt med myndighederne. Som et modsvar oprettede de dansksindede i 1880 Sprogforeningen, der skulle arbejde for det danske sprogs bevarelse og udbredelse igennem et dansk bibliotekssystem. Derudover blev en skoleforening oprettet i 1892, der havde til formål at understøtte skoleelever og unge mænd, der ville til Danmark på efterskole eller højskole. Samtidig voksede antallet af foreningsforeninger, der særligt gjorde sig gældende på landet. Kernen af den danske bevægelse var gårdmandsstanden, der sad i bestyrelserne og bestred de vigtigste poster. En ledende gårdmand (landmand med en stor gård) øvede samtidig enorm indflydelse i sit lokalsamfund, og kunne derigennem påvirke de lokales nationale identifikation.

Som fortyskningen skred frem, led den danske bevægelse imidlertid under stigende chikane og forfølgelse, der kulminerede i 1897 under den daværende overpræsident i Slesvig, Ernst Matthias von Köller. Köllers embedsperiode fra 1897-1903 har siden fået tilnavnet Köllertiden. Perioden var karakteriseret af en hårdhændet politik over for de dansksindede, der blandt andet resulterede i masseudvisninger af op mod 900 dansksindede slesvigere. Köllers fortyskningspolitik havde til formål at stoppe den danske bevægelse og skabe national samling i Slesvig. Metoden havde imidlertid den modsatte effekt. Den aggressive politik udpenslede kun yderligere de nationale forskelle og accelererede i den forbindelse den tiltagende polariseringsproces mellem dansk- og tysksindede i Slesvig. Selvom polariseringen havde skabt et stærkere dansk fællesskab var de, som var dansk orienterede, men ikke aktive i foreningslivet, trængt hårdt tilbage. Samtidig tabte den danske bevægelse terræn i byerne, hvor de sociale spændinger og den øgede industrialisering fik mange til at identificere sig med de socialistiske partier frem for de nationale bevægelser. Dette var særligt gældende i Flensborg, hvor de dansksindede næsten fuldstændig mistede fodfæstet frem mod Første Verdenskrigs udbrud i 1914.

Film 4, Den danske bevægelse

Kilde: Den Sønderjyske Historiekanon, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=AULhINpnO4>

Første Verdenskrig og genforeningen 1920

Det Tyske Forbund blev efter Preussens sejr over Frankrig i 1871 forenet i et samlet, tysk rige. Da Første Verdenskrig brød ud blev op mod 30.000 dansksindede nordslesvigere, der nu var tyske statsborgere, derfor sendt i krig på tysk side. Heraf vendte omkring 5.300 aldrig hjem, og over 4.000 blev invalideret. Dertil kommer de, som led af psykiske mén efter krigens rædsler. Blot målt i døde og sårede betyder det, at Nordslesvig, det nuværende Sønderjylland, led større tab under Første Verdenskrig, end hele Danmark under krigen i 1864. Da den tyske regering den 4. oktober 1918 indsendte en begæring om fred til den amerikanske præsident Wilson på baggrund af Wilsons 14 punkter, indledte de dansksindedes rigsdagsmedlemmer i Berlin en ivrig forhandlingsaktivitet for en folkeafstemning på baggrund af folkets selvbestemmelsesret. Det gamle håb om en grænsedragning efter nationalitetsprincippet fik derved fornyet aktualitet.

Efter forhandlinger lykkedes det H.P. Hanssen at få en offentlig tilkendegivelse fra den tyske regering om, at "også det nordslesvigske spørgsmål i henhold til præsident Wilsons fredsprogram bør løses på grundlag af den pågældende befolknings selvbestemmelsesret." H.P. Hanssen udarbejdede efterfølgende med Vælgerforeningens opbakning en resolution (et politisk program), der delte Slesvig op i to afstemningszoner. I den første zone, der dækkede det område som i dag er Sønderjylland, skulle der stemmes en-bloc (samlet stemmeafgivning), mens der i den anden zone, der dækkede tilstødende områder langs den nuværende landegrænse, herunder Flensborg, skulle stemmes sognevis. Området syd for denne zone skulle ikke medtages i afstemningen.

Tysklands nederlag og udsigterne til en genforening med det gamle hertugdømme satte hurtigt gang i de nationale krav i Danmark. Den radikale regering under statsminister Zahle forsøgte i en alliance med H.P. Hanssen at føre en moderat politik, der skulle sikre den mest retfærdige grænse efter sindelagsprincippet. Dette blev dog kompliceret af nationale bevægelser, hvor særligt Dannevirkebevægelsen, der forsøgte at genoplive ejderpolitikken, gjorde sig gældende. De politiske forhold blev ikke mindre komplicerede af, at freden trak ud og afstemningerne først faldt ca. 15 måneder efter Tysklands kapitulation (oktober-november 1918). Endeligt i januar 1920 trådte Versaillestraktaten i kraft og en international kommission (CIS) overtog administrationen af de to afstemningszoner. Selvom der i de mellemliggende måneder var blevet agiteret for henholdsvis Danmark og Tyskland gennem avisartikler og møder af forskellig art, blev der under den officielle afstemningsperiode udgivet massive mængder af agitationsmateriale i form af plakater, flyveblade, pjecer og artikler, og afholdt talrige møder. Fra officiel dansk

side blev der afholdt langt over 100 møder mellem 14. januar og 14. marts 1920 og trykt omkring 291.250 flyveblade og pjecer af forskellige art samt 107.000 plakater. Dertil kom store mængder af materiale, der var blevet udgivet på privat initiativ. Det samme gjorde sig gældende hos modparten, der ligeledes udgav et væld af tysk agitationmateriale.

Kort 3, De to afstemningszoner i Nord- og Mellemslesvig

Kilde: Kulturministeriets hjemmeside: <https://kum.dk/kulturpolitik/internationalt-kultursamarbejde/sydslesvigudvalget/historisk-baggrund/>

Film 5, Første Verdenskrig 1914-1918

Kilde: Den Sønderjyske Historiekanon, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=a7YZAtait6o>

Film 6, Folkeafstemningen i Flensborg 1920

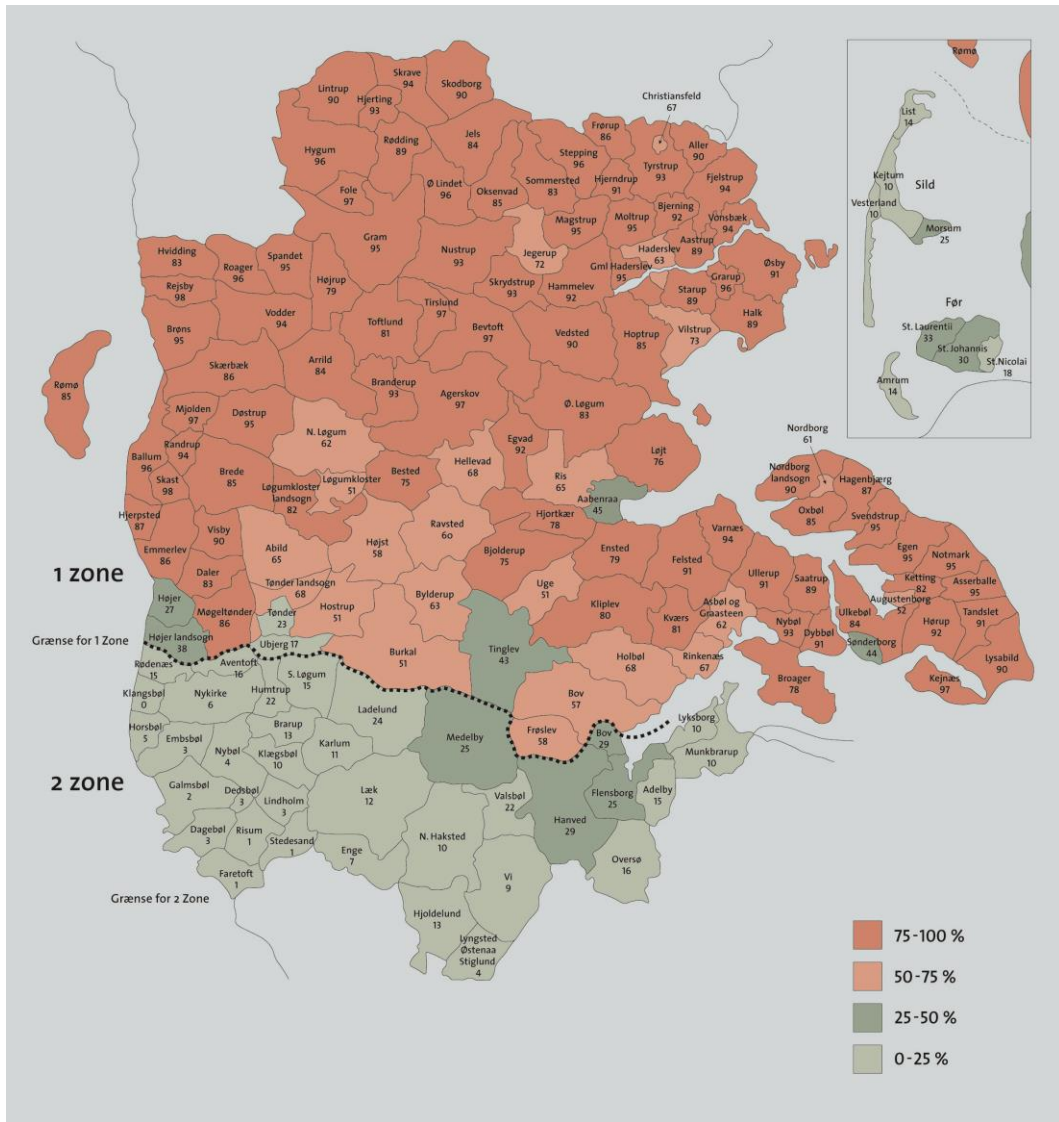
Kilde: Da Danmark "tabte" Flensborg, danmarkshistorien.dk og Den Slesvigske Samling: https://www.youtube.com/watch?v=cyx_A_CxIMg

Genforeningen 1920

Den første afstemning for zone 1 fandt sted 10. februar 1920, hvor 74,9 % stemte for Danmark og 24,1 % for Tyskland. I zone 2 fandt afstemningen den 14. marts 1920, og her stemte 80,2 % for Tyskland mod 19,8 % for Danmark. Trods det store nederlag i zone 2 var glæden stor over det indiskutable danske flertal i zone 1, der nu kunne forberede sig på selve genforeningen.

Den danske stat havde forinden nedsat en række udvalg, der skulle forberede Sønderjyllands indlemmelse i Danmark og de administrative udfordringer, det førte med sig. Der blev afsat 148 mio. kroner til overgangen – et betydeligt beløb sammenlignet med årets finanslov, der lød på 286,5 mio. kr. Overgangen betød, at der skulle oprettes en række særlove for Sønderjylland, der midlertidigt fortsatte under tysk lovgivning. Derudover skulle der indføres dansk postvæsen, jernbanetrafik og toldvæsen, ligesom at den danske krone skulle indføres. Særligt valutaovergangen var et af de helt store spørgsmål forud for afstemningerne. Den tyske rigsmark havde før krigen stået stærkt i forhold til den danske krone, men krigens galoperende inflation havde devalueret rigsmarken (mistet værdi) til under en tiendedel af den danske krone. Vælgerforeningen havde forsøgt at overtale den danske regering til en vekselkurs efter fredskursen før 1914, den såkaldte parikurs, men dette blev hurtigt umuliggjort af rigsmarkens styrtdyk. Kronen blev, efter at toldvæsenet effektivt var implementeret langs den nye grænse, indført i maj 1920.

Den officielle indlemmelse måtte dog vente til at de allierede officielt havde indgået en kontrakt med Danmark. Denne kontrakt blev underskrevet af kong Christian 10. den 9. juli 1920, hvorefter kongen foretog sit berømte ridt over grænsen den 10. juli. Dagen efter blev den officielle højtidelighed og genforeningsfest afholdt på Dybbøl. Festen var kulminationen på 56 års nationalt arbejde, og de nationale følelser fik frit spil gennem taler, nationalsange og ikke mindst ved flaget, hvor kong Christian 10. fik overrakt det sidste Dannebrog, der øjensynligt havde vajet over Slesvig, af en veteran fra 1864. Flaget blev rituellet båret af fire sønderjyske piger klædt i hvidt.

Kort 4, Afstemningsresultatet

Kilde: © Mette Secher Grafisk Design, www.mettesecher.dk

Film 7, Genforeningen

Kilde: Den Sønderjyske Historiekanon, Historielab: <https://www.youtube.com/watch?v=hbAE-LeyAmQQ>

Film 8, Historiske smalfilm fra genforeningsfejringen i Sønderjylland

Kilde: Festlighederne i Nordslesvig, Museum Sønderjylland: <https://www.youtube.com/watch?v=R2GUGH3DSHU>

Litteraturliste

Adriansen, Inge (1992)

Er Sønderjylland dansk eller tysk? Debatten om Sønderjyllands nationale identitet 1817-1950. I Søren Møller Christensen (red.), *Slesvigsk Grænselære – En model for mindretal og modsætninger i nationernes Europa?*, Vandkunsten 7, s. 22-43

København: Eirene

Becker-Christensen, Henrik (2009)

Da Sønderjylland blev delt. I Hans Schultz Hansen (Red.), *Sønderjyllands Historie efter 1815*, bind II, s. 243-262

Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Falkner Sørensen, Svend (2006)

Pligtens tunge bud eller faneflugt? I Inge Adriansen (Red.), *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, s. 125-142

Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Fink, Troels (1999)

Båndene bandt – Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914, bind I-III.

Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning

Fink, Troels (1979)

Da Sønderjylland blev delt 1918-1920, bind I-III.

Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning

Lind Christensen, Steffen (2019)

Tema: Sønderjysk historie, 1000 –. I *danmarkshistorien.dk*, Aarhus Universitet, http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/soenderjysk-historie-fra-aar-1000-og-frem/?no_cache=1&cHash=2bbb30be1ba29855275a683dc88ae85f

Johnsen, Axel (2005)

Dannevirkemænd og Ejderfolk – Den grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940.

Flensborg: Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Schultz Hansen, Hans (2009)

Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918. I Hans Schultz Hansen

(Red.), *Sønderjyllands Historie efter 1815*, bind II, s. 11-232

Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Schultz Hansen, Hans (1990)

Danskheden i Sydslesvig 1840-1918 – som folkelig og national bevægelse.

Haderslev: Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek

Schultz Hansen, Hans (2006)

Det nordslesvigske landbrug og den danske bevægelse 1880-1914.

Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Internetsider

Grænseforeningen

Leksikon om grænselandet, <https://www.graenseforeningen.dk/leksikon>

Dato 07.11.19

Historielab

Den Sønderjyske Historiekanon, <https://historiekanon.dk/>

Dato 07.11.19

Kulturministeriet

Sydslesvig og tilknytning til Danmark 800-1920, <https://kum.dk/kulturpolitik/internationalt-kultursamarbejde/sydslesvigudvalget/historisk-baggrund/> Dato

07.11.19

Wikipedia

Hertugdømmet Slesvig, https://da.wikipedia.org/wiki/2._Slesvigske_Krig Dato

07.11.19